

A Helsinki Egyetemi Könyvtár, a finn nemzeti könyvtár fejlődése

Häkli, Esko

Néhány évvel ezelőtt már volt alkalmam ugyanitt könyvtáram, a Helsinki Egyetemi Könyvtár bemutatására, így most az intézmény fejlődésének legújabb eredményeiről fogok csak beszámolni. Nem célom tehát a könyvtár tevékenységi körének teljes leírása, néhány szót kell azonban ejtenem szervezeti felépítéséről.

A könyvtár kialakulása

A fennállásának 350. évfordulóját ünneplő Helsinki Egyetemi Könyvtár (finn rövidítése: HYK) Finnország nemzeti könyvtára. Nevében egyetemi könyvtár, mégsem ez a jellemző rá, jóllehet 1640-ben az egyetemmel együtt alapították. Gyűjteményei még ennél is korábbi időkből származnak. A könyvtár 1827-ig Turkuban működött, ekkor egy hatalmas tűzvész elpusztította a várost, így az egyetem Helsinkibe, Finnország új fővárosába költözött.

Nemzeti könyvtári funkcióján kívül a HYK a művészetek és a filológia területén országos feladatkörű tudományos könyvtári feladatot is ellát.

A történelem folyamán három könyvtár csatlakozott a HYK-hez, amelyek most különgyűjteményként működnek a könyvtár keretén belül. Ezek a következők: a Szláv Könyvtár, amely eredetileg az 1827-1917 közötti orosz irodalom kötelezpéldány-gyűjteményéből alakult ki az un. Diákkönyvtár, melyet 1974-ig az Egyetemi Hallgatók Szervezete működtetett különálló könyvtárként és a Tudományos Könyvtár, mely 1979-ig a Tudományos Társaságok Könyvtárának fő részét alkotta.

Új fejlődési irányzatok

Ide tartozik a könyvtári számítógépesítés, a bibliográfiai munka, a katalógusok konvertálása és a konzerválás. Ezekkel kapcsolatosan az integráció, kooperáció és decentralizálás kérdései merülnek fel.

Számítógépesítés

A Helsinki Egyetemi Könyvtárban 1972-ben használtak először számítógépet a katalógizálásban, s 1977-ben már számítógéppel készült a nemzeti bibliográfia. Néhány évvel később a központi könyvtár is gépesítette a katalógizálást.

A gépesítés terén valóságos forradalom zajlik most a finn tudományos könyvtárakban. Minden felsőoktatási és néhány más könyvtár öt éven belül ugyanazt az integrált online rendszert fogja bevezetni, az így kialakult helyi rendszereket egy központi

rendszer révén a LINNEA nevű, egységes hálózatba kapcsolják majd össze. Ez a technikai megoldás zavarmentes és rugalmas kapcsolattartást tesz lehetővé a könyvtárak között. Egyebek között e rendszerben a könyvtárközi kölcsönzés olyan könnyen lesz lebonyolítható, mint a tranzakciók az országos bankhálózatban. A rendszer a FUNET nevű, már a néhány éve működő adatátviteli hálózatot fogja használni, amelyhez más skandináv országok hasonló hálózatai is hozzá vannak csatolva. A FUNET használata ingyenes lesz.

A gépesítés célja - a projekt előrehaladásával - az, hogy a lehető legnagyobb mértékben tehermentesítse a könyvtárakat az időrabló katalogizálási munkák alól. A Helsinki Egyetemi Könyvtár a finn irodalom katalogizálását fogja végezni és a rekordokat a lehető legrövidebb időn belül más könyvtárak rendelkezésére bocsátja. A hálózat révén a legfontosabb külföldi nemzeti bibliográfiai adatbázisokat hasonló módon hozzáférhetővé teszik a könyvtárak számára. A könyvtárak használhatják egymás katalógusrekordjait. A HYK már használja a Library of Congress CD-ROM katalógusainak adatait.

Az észak-amerikai VTLS rendszert választották az új integrált online könyvtári rendszer számára, mert már több európai könyvtár is alkalmazza. A kormány döntése értelmében a felsőoktatási könyvtárak a rendszer megvásárlásával kapcsolatos alapbevetésre központi támogatást kaptak. Ez azt jelenti, hogy a Művelődésügyi Minisztérium 60 millió márkát (13-14 millió dollárt) folyósít a könyvtáraknak és gondoskodik arról, hogy a könyvtáraknak legyen elég pénzüik rendszereik működtetésére. Ez a beruházás a finn egyetemi könyvtárak meglehetősen modernizációját tűzte ki célul.

A VTLS-rendszert először a HYK vezette be 1989 őszén Hewlett-Packard 3000/950 típusú számítógépen. A nemzeti bibliográfia és az időszaki kiadványok központi katalógusa (FINUC-S) 1990 elejétől kezdve fogja használni az új rendszert, majd fokozatosan más munkafolyamatoknál és a katalógusoknál is erre térnek át.

Az integráció a számítógépes rendszerben egyrészt azt jelenti, hogy minden munkafolyamat, a szerzeményezéstől a kölcsönzésig, könyvtárközi kölcsönzésig ugyanabban az adatbázisban összpontosul. Másik jellemzője, hogy a használó bármikor átugorhat az egyik munkafolyamatból a másikba anélkül, hogy először kiszállna a modulból és beszállna a másikba.

Az integráció révén lehetővé válik, hogy minden dokumentumtípust ugyanabban az adatbázisban regisztráljanak, legyen az könyv, folyóirat, av anyag vagy akár kézirat. Az egyetlen kivételt a folyóiratcikkek képezik, mert könnyebb a folyóiratok bibliográfiai adatait hozzájuk rendelni akkor, ha külön adatbázisuk van. Ezzel a megoldással egyelőre nem vagyunk elégedettek, bár korábban csak előnyeiről hallottunk. Mindenesetre az új gépesített rendszer alapjaiban érinti a könyvtári munkafolyamatokat, s reméljük, hogy élni fogunk ennek minden előnyével.

A használók, legalábbis az egyetemen belül, közvetlenül a munkahelyükről szabadon hozzáférhetnek a könyvtár adatbázisaihoz. Az egyetemi tanszékek szaloptikai kábel segítségével csatlakoznak az egyetem számítóközpontjához.

Bibliográfiai tevékenység

A HYK felelős az új kiadványoknak a nemzeti bibliográfiai adatbázisban való regisztrálásáért és a nyomtatott bibliográfia kiadásáért. A nemzeti bibliográfia, *Suomen kirjallisuus*, havi füzetek és éves kumuláció formájában jelenik meg.

Az anyag regisztrálásának jelenlegi rendszere, a közös katalogizálás tekinthető a finn könyvtárügyben nemrégiben végbement racionalizálás és kooperáció egyik legfőbb eredményének. A program 1979-ben indult a két másik köteles példány könyvtár, a jvväskyläi és a turkui Egyetemi Könyvtár részvételével. Ez a közös program tette lehetővé, hogy az állandóan növekvő éves könyvterméssel megbirkózzunk és a teljes anyagot regisztráljuk. Amikor a munkát elkezdtük, sehol sem találtunk külföldi példát. Most, tíz év elteltével, a brit köteles példány könyvtárak készülnek hasonló vállalkozásra.

A közös munka sikere bátorított minket arra, hogy bővítsük a résztvevők körét. 1988 elején a közművelődési könyvtárakat ellátó "Kirjastopalvelu Oy" vállalat csatlakozott hozzánk. A vállalat plusz munkaerővel segítette a programot, cserében pedig megkapta a bibliográfiai rekordok eladásának jogát a közművelődési könyvtárak számára. Ez a katalogizálási szolgáltatások minőségi javulását eredményezte. Lehetővé vált, hogy egyetlen közös MARC-alapú országos katalogizálási rendszert dolgozzunk ki a nemzeti irodalom feltáráshoz, közművelődési és tudományos könyvtári célokra egyaránt.

E megoldásnak hatalmas politikai jelentősége van, de egyben lényegesen hozzájárul az egész lakosság könyvtári ellátásának jobbításához. Fontos lépést jelent az országos szabványosításban is.

A nyomtatott bibliográfián kívül COM (mikrofilmlapos) kumulált katalógus és egy online adatbázis is a könyvtárak rendelkezésére fog állni. A HYK a katalógusrekordok másfajta terjesztési lehetőségét is vizsgálja. A tervek szerint 1990 tavaszán a nemzeti bibliográfia adatbázisa CD-ROM-on is megjelenik. Egyidejűleg a NORDINFO-n belül, illetve a skandináv nemzeti könyvtárak között a skandináv nemzeti bibliográfiák CD-ROM kiadását tervezik. A végső cél, hogy csatlakozzunk az EGK nemzeti könyvtárainak hasonló vállalkozásaihoz.

A Helsinkii Egyetemi Könyvtár részt vesz a szabványosítási munkában, a katalogizálási szabályok kidolgozásában. Felelős (az Állami Levéltárral együttműködve) a finn tárgyszójegyzék gondozásáért és fejlesztéséért. A könyvtár munkatársai jelenleg a finn irodalom egységes besorolási adatainak jegyzékén dolgoznak, amely országos használatra készül. A HYK foglalkozik az ISBN-ISSN ügyekkel, és a finn időszaki kiadványok regisztrálásával képviseli Finnországot az UNESCO ISDS-programjában. A HYK szerkeszti a finn történeti bibliográfiát.

A könyvtár évek óta szerkeszti a tudományos könyvtárak külföldi irodalmának központi katalógusát. Az egyik legfontosabb központi katalógus a Finn Időszaki Kiadványok Központi Katalógusa, a FINUC, amelyet 1972 óta gépi úton állítanak elő és online módon is hozzáférhető. A Skandináv Időszaki Kiadványok Központi Katalógusát szerkesztő NOSP-központ szintén a HYK-ben működik.

Úgy tűnik, rövidesen megvalósul a kutatók és könyvtárak egyik legfőbb kívánsága, a régi, az 1827-es turkui tűzvész előtti finn irodalom teljes bibliográfiájának összeállítása. A 60-as évek kudarcai után a könyvtár a 80-as évek elején vetette fel újra a bibliográfia ötletét, és külső adományok segítségével 1987-ben megindulhatott a munka. A tervek szerint öt éven belül be is fejeződik annak a jelentős összegnek (5 millió finn márka = 750 ezer font) köszönhetően, amelyet a HYK-nek az egyik legnagyobb finn bank ajánlott fel e célra. Ez egyébként a legnagyobb adomány, amit a könyvtár valaha kapott.

A Retrospektív Nemzeti Bibliográfia 1488-1827 közötti időszakra vonatkozó terve első lépésben a teljes időszak bibliográfiai adatbázisának létrehozását célozza. Az adatbázis online módon lesz hozzáférhető, a nyomtatott bibliográfia később jelenik meg.

Szintén 1987-ben kezdődött a másik nagy bibliográfiai vállalkozás, a Bibliographia Studiorum Uralicorum (BSU) terv a finn és a szovjet tudományos akadémia kétoldalú egyezménye alapján, célja az 1917 és 1987 közötti finn és szovjet uralica tanulmányok átfogó, többkötetes bibliográfiájának összeállítása, valamint külön bibliográfiai adatbázis létesítése mindkét országban. Ennek Finnország részéről a Helsinki Egyetemi Könyvtár a felelős intézménye, szovjet partnere pedig a moszkvai INION. Most vizsgálják annak lehetőségét, hogyan terjeszthetnék ki a vállalkozást a világ minden uralica kutatására, vagy legalábbis a főbb országokéra, melyek közül természetesen Magyarország a leginkább érintett a jelenlegiekén kívül.

A katalógusok konvertálása gépi formátumra

Nyilvánvaló volt, hogy az egyetemek - a Helsinki Egyetemet is beleértve - a könyvtári szolgáltatások jelentős javulását várják az új számítógépes rendszerbefektetett nagy beruházásoktól. A kutatók különösen várják már azt az időt, amikor a katalógusokhoz távolról is hozzáférhetnek. Ez ösztönözte a HYK-et arra, hogy mérlegelje, hogyan tehetné-e mielőbb katalógusait visszamenőlegesen is online módon hozzáférhetővé.

A konvertálási munkák két éve kezdődtek meg külső szolgáltatások felhasználásával és saját projektek indításával. Ezek során olyan fontos tapasztalatokat nyertünk, amelyekre pusztán íróasztal melletti tervezéssel nem tehattünk volna szert.

A Finn Nemzeti Bibliográfia konvertálására, ami a nemzeti könyvtár kiemelt feladata, új részleget hozunk létre Kotká-ban (130 km-re Helsinkitől keletre) 1989 őszén. Itt fogjuk elkészíteni a nemzeti bibliográfia gépileg kezelhető formátumát, amelyet minden könyvtár használhat majd. Kísérletek folytak OCR (optikai leolvasó) módszerekkel is nyomtatott bibliográfia gépi formájában való konvertálására, az eredmények azonban egyelőre nem biztatóak.

A konvertálási tevékenység Helsinkin kívülre telepítése a nemzeti könyvtári funkció új fajta megközelítését jelzi. A döntés összhangban áll a kormány nagy decentralizációs terveivel, melyeknek célja, hogy csökkentsék az állami finanszírozású tevékenységeket a főváros területén. Ebben természetesen foglalkoztatási szempontok legalább akkora szerepet játszanak, mint a könyvtári megfontolások. Mi mindenképpen megakartuk indítani ezt a projektet, s mivel ez Helsinkiben lehetetlen lett volna, máshol vágunk bele.

Konzerválás

Az állományvédelem és konzerválás területén a Helsinki Egyetemi Könyvtár elsősorban a mikrofilmezésre koncentrál. A finn hírlapok rendszeres mikrofilmezése 1951-ben kezdődött, a munka mostanra már naprakész. A hírlapokon kívül a legintenzívebben használt finn könyveket is mikrofilmlapra veszik. A mikrofilmek hazai és külföldi terjesztését a könyvtár végzi, számos mikrofilmezési programban vesz részt külföldi

partnerintézményekkel együtt. A HYK tervezi annak kipróbálását, hogyan lehet az optikai-lemezes technológiát (videolemezt) képi anyagok megőrzésére és használatára alkalmazni.

A konzerválási és mikrofilmezési feladatok ellátására öt éven belül új központ épül. Ez a terv is a decentralizációs elképzelések jegyében született, az új létesítmény helyéül Mikkeli városát jelölték ki, amely Helsinkitől 230 km-re északkeletre fekszik. A városi hatóság az elhelyezési költségekhez való hozzájárulással és öt személy rendelkezésre bocsátásával anyagilag is támogatja a központot. A könyvtár számos munkahelyét Helsinkiből Mikkelibé helyezi át és évi költségvetési keretéből növeli a személyzet létszámát.

Több okból esett Mikkelire a választás. Egyrészt azért, mert már két fontos levéltár működik ebben a városban. Másrészt a jövő szempontjából nem elhanyagolható szempont, hogy az Állami Levéltár is ide tervezi telepíteni mikrofilmezési tevékenységét és érdekelt a könyvtárral való együttműködésben, amikor a jövőben rendelkezésre fognak állni a tömeges konzerválást lehetővé tevő eljárások.

A könyvtár jövőjéről

Más nemzeti könyvtárakhoz hasonlóan a Helsinki Egyetemi Könyvtárnak is számos, különböző jellegű feladatot kell megoldania. Nagy figyelmet fordít a technika legújabb eredményeinek réginél hatékonyabb alkalmazására, új megoldások bevezetésére a könyvtár teljesítőképességének növelése érdekében, amelyet nagymértékben gátol a munkaerőhiány.

Olyan banális problémákra is megoldást kell találni, mint a helyhiány. A könyvtár főépületét nem lehet bővíteni a föld felszínén, a gyűjtemény nagy része már földalatti raktárakban van elhelyezve. A jelenlegi tervek szerint az ezredfordulóra minden állományrésznek új, földalatti raktárakba kell kerülnie a könyvtár épülete alatti új, mélyebb alagutak kialakításával. Addig is a raktározást a városközponton kívüli ideiglenes helyiségekkel kell megoldani.

A HYK jelenlegi szervezeti felépítését megőrizve az egyetem részeként fog továbbra is működni. Ez a kapcsolat a gyakorlatban sok előnnyel jár; a különválás, amit pl. Norvégiában terveznek, a mi körülményeink között erőszakos változást jelentene. A jelenlegi helyzetnek természetesen hátrányai is vannak, elsősorban pénzügyi vonatkozásban: ugyanis minden támogatás, amit a könyvtár kap, az egyetem költségvetésében jelenik meg, a minisztérium csak a legkritikább esetben határozza meg az összeg rendelkezését. Másrészt viszont a könyvtár sokat profitált abból a kedvező változásból, amely az egyetem finanszírozásában következett be és amire nincs példa az Állami Levéltár vagy a Nemzeti Múzeum pénzügyi támogatási rendszerében.

A jelenlegi jogszabályok szerint a HYK nem gyakorol irányító, felügyeleti vagy ellenőrző tevékenységet a finn könyvtárak felett; ilyent a könyvtár nem is óhajt. Befolyását az általa nyújtott szolgáltatásokra, fejlesztési tervekre és szakértelmére alapozza. A számítógépesítési munkálatok előrehaladásával, a könyvtári integrált rendszer megvalósulásával, a nemzeti könyvtár szolgáltatásainak a többi könyvtárra gyakorolt hatása nőni fog, és ezzel megnő majd a könyvtár felelőssége is az ország minden könyvtáráért.

(Fordította: FEIMER Ágnes)